

Biografier

Hede- og mosekoloniseringens hovedpersoner.

Jørgen Riis Johansen

2026

Indholdsfortegnelse

Forord	3
Dr. Johann Gottfried Erichsen.....	3
Indledning.....	3
Lægen og iværksætteren	3
Projektet	4
Illusionerne	5
Kartoflen.....	6
Afskedigelsen.....	7
Livet derefter	8
Glemsel.....	9
Kilder:.....	10
Henning Stiwitz. I 1760 udnævnt til inspektør ved hedekolonierne i Jylland. Tidligere hofmand.	11
Indledning.....	11
Den jyske hedekolonisation.....	11
I hertugdømmet Slesvig.	12
<i>Afsluttende bemærkninger:</i>	14
Hans Ahlefeldt.....	14
Ditlev Reventlow.	15
Chef for rentekammeret fra november 1764.	15
Philipp Ernst Lüders. Kartoffelprovsten.	16
Liv	16
Landbrugsreformatør	16
Andre centrale personer. (Kortfattet).....	17
Kong Frederik 5.....	17
Overhofmarskal Adam Gottlob Moltke	18
Andre centrale personer.....	19
Slutord.....	19

Forord

Historien om, hvordan en tysk læge med visioner om moderne landbrug skulle komme til at stå i spidsen for koloniseringen af hertugdømmet Slesvigs ødemarker, hvordan det hele endte i personlig ruin, politisk fiasko og alligevel uventet overlevelse, er (næsten) fuldstændig glemt i dag. Og dog går kolonisternes efterkommere rundt mellem os endnu (jeg er selv en af dem – af slægten Bitsch), og stednavnene fra den danske kongefamilie dækker stadig landskaberne i Sydslesvig som stille vidnesbyrd om en tid, hvor merkantilismens drømme mødte ødemarkernes barske virkelighed. Se selv [her på Google Maps](#).¹ Hvert amt sin farve!

Dr. Erichsen er nok hovedpersonen her, men hans rolle forekommer ikke indlysende uden lidt lys på projektets øvrige persongalleri lige fra den enevældige konge, Frederik 5, til hus- og herredsfogeder, som derfor i al korthed også er medtaget.

Dr. Johann Gottfried Erichsen.

Indledning

I de tidlige januardage 1765 sad en nedbrudt mand i København og skrev desperate breve til sine overordnede. *"Jeg vilde også ønske, at det også snart kunne få en ende, at kolonivæsenet ikke længere behøvede mig, og at jeg snart kunde slippe af med det,"* klagede dr. Johann Gottfried Erichsen til Rentekammeret. Fire år tidligere havde den samme mand stået på Gottorp Slot med kanonsalut og højtideligheder, klar til at realisere et af Helstatens mest ambitiøse sociale eksperimenter: at gøre Slesvigs golde heder og sumpede moser frugtbare og bosætte tusinder af familier på jord, som ingen andre ville have.

Lægen og iværksætteren

Johann Gottfried Erichsen blev født omkring 1713 i Teutschenthal ved Halle an der Saale, søn af en bonde. Som så mange unge mænd fra borgerskabets nederste lag søgte han viden og social opstigning gennem uddannelse. Han studerede både pædagogik og medicin ved universitetet i Halle, og i 1744, som 31-årig, fik han chancen for at komme ud i verden: Han blev ansat som livlæge for stiftamtmand, grev Heinrich VI. von Reuß-Köstritz, i det norske Kristiansand.

Her åbnede verden sig. Hans arbejdsgiver sendte ham i 1745 til Frankrig for videre uddannelse, og under den østrigske arvefølgekrig tjente den unge læge endda midlertidigt i den franske hær. I 1746 påbegyndte han et anatomistudium i Paris – det intellektuelle centrum for oplysningstidens medicin. Samme år, den 26. september, blev han promoveret til

¹ GPS-koordinaterne majsommeligt hentet fra "Kolonisten-Atlas. Zum 250-jährigen Jubiläum der Moor- und Heidekolonisation im Herzogtum Schleswig". Plaggenhacke 2011. Ilona und Johannes Hansen.

doktor i medicin i Halle, og afsluttede efterfølgende sit medicinstudium i København med udmærkelse.

Men Erichsen var meget mere end læge. Han var et af disse rastløse mennesker fra oplysningstiden, der så muligheder overalt og kastede sig over projekter med en energi, der grænsede til det maniske. Fra 1747 til 1756 arbejdede han som stadslæge i Bergen, hvor han ikke blot praktiserede medicin, men også opbyggede et hospital, uddannede kirurger og jordemødre – og da en storbrand lagde byen i ruiner, kastede han sig over at løse manglen på kalk ved at for lånte penge at lade en kalkovn opføre efter engelsk forbillede. Fra 1751 drev han endda et apotek i Stavanger, som han skilte sig af med i 1754.

Omkring 1750 var Danmark-Norge optaget af at opfinde nye måder at fremstille salpeter på – et vigtigt stof til både krudt og landbrugsgødning. Erichsen, altid klar med en ny idé, grundlagde i 1755 et selskab, der skulle anlægge salpeterværker nær Bergen og Trondheim, og fik tilsyn med et værk i det danske Frederiksborg. Alle foretagender mislykkedes. Men netop denne fiasko bragte ham i kontakt med hoffet i København.

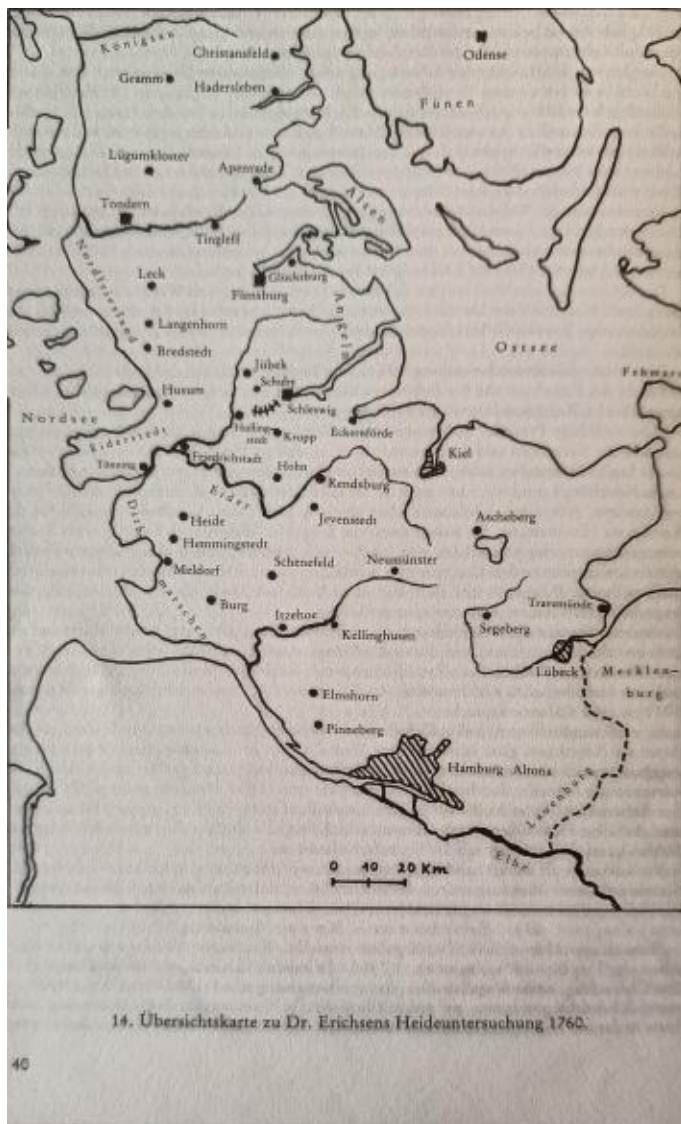
I 1760 blev Erichsen kaldt til Danmark af kong Frederik 5 og dennes magtfulde rådgiver, overhofmarskal og greve, [Adam Gottlob von Moltke](#). Formelt skulle han arbejde videre med salpeterproduktion, men der var en anden, langt større opgave på dagsordenen: at kultivere de enorme hedearealer i Jylland og Slesvig. I maj 1760 besøgte han i flere dage hedeområderne og rådgav om anlæg af brønde og teglværker. Han så mulighederne – og kongen og hans ministre så en mand med energi, visioner og en næsten ubegrænset tro på fremskridtet.

Projektet

I midten af det 18. århundrede, mens Europa hærgedes af den globale Syvårskrig, stod Danmark-Norge som en ø af fred. Krigen havde lukket de klassiske udvandringsruter til Nordamerika og Østeuropa, og i Sydtyskland skabte befolkningstilvækst, krige og religionskonflikter et landproletariat uden fremtid. Samtidig prædikede merkantilismens læresætninger, at statens styrke målt i antallet af produktive undersåtter. Hvad kunne være mere logisk end at tilbyde disse desperate familier et fredeligt alternativ i Danmark – og samtidig gøre de golde ødemarker produktive?

I juli 1760 fik Erichsen den for ham livsændrende opgave: At undersøge, om de (tilsyneladende) øde hede- og moseområder i Slesvig og Holsten var egnet til kolonisation, og, hvis ja, hvor mange mennesker der kunne bosættes der. Fra 25. august til 21. december rejste han gennem de øde områder fra Haderslev til Altona, inspicerede, målte, vurderede. Hans to omfattende betænkninger var utvetydige: **Ødemarkerne i Slesvig-Holsten kunne rumme 4.621 nye familier med hver sin kolonistgård – et imponerende højt tal, som alligevel blev ædt råt af kongens rådgivere. Heraf ca. 1.600 i Hertugdømmet Slesvig.**

Den danske regering besluttede at gå i gang. I Jylland var tilsvarende bestræbelser allerede begyndt året før i mindre skala, men nu skulle det ske for alvor i hertugdømmet Slesvig. Og hvem skulle stå i spidsen? Naturligvis dr. Erichsen selv. I februar 1761 blev han udnævnt til øverste organisator ("chefkonsulent/Koloniinspektør") for hele koloniseringsprojektet. Hans

overordnede var amtmanden i Gottorp amt, Bernhard Hartwig von Plessen, i Slesvig, men Erichsen kunne i vid udstrækning handle selvstændigt, og henvendte sig lige så gerne til chefen for Rentekammeret i København (=finansministeriet), eller overhofmarskallen, A. G. Moltke, og sågar til den enevældige konge. Han udpegede placeringen af nye kolonier, anbefalede antallet af gårde, fastsatte regler. Kolonisterne blev hovedsageligt rekrutteret i Sydtyskland og blev lovet storlåede ting: ejendom, husdyr, redskaber og 20 års skattefrihed og meget mere.

Men allerede her begyndte Erichsens manglende lokalkendskab at vise sig. Han fastsatte, at en kolonistlod skulle være omkring 9 hektar (= 30 [Heitscheffel](#)), i moserne dog 12 hektar, der var alt for lidt. Som midttskyer kendte han ikke den egnbestemte størrelse på en [hufe](#), det traditionelle mål for hvor meget jord en familie kunne dyrke med én plov i

hertugdømmet Slesvig. Han havde i stedet visioner om, at man derved kunne bosætte flere familier på mindre plads gennem moderne dyrkningsmetoder: Nye afgrøder som kartofler, lucerne og fodervikar ved intensiv dyrkning uden store engarealer. På papiret var det gennemtænkt, i praksis var det baseret på en fundamental fejlbedømmelse af jordens bonitet i kolonierne.

Illusionerne

Den 24. juli 1761 stod 388 mandlige kolonister på Gottorp Slot og aflagde ed til den danske konge med kanonsalut og festivitas. Det skulle skabe broderlighed og loyalitet. Men for familierne blev det startskuddet til en bitter erkendelse af realiteterne.

Løftet om "så meget land som I kan dyrke" blev til en skæbnesvanger misforståelse: de alt for små gårde med den absolut dårligste jorde – enten sumpede, udpinte moser eller næringsfattige heder, jf. ovenfor. De lovede huse fandtes som regel slet ikke. Familierne blev en byrde for den lokale befolkning, der så dem som fremmede, som beslaglagde deres fællesarealer for tørvegravning og græsning.

Dr. Erichsen havde ingen praktisk erfaring med at drive landbrug under disse forhold. Hans visioner om moderne dyrkningsmetoder krævede år af forberedelse, investering og jordbearbejdning. Men kolonisterne ankom nu, sultne, og med alt for høje forventninger. De skulle overleve på jord, der med datidens metoder var næsten umulig at kultivere.

Resultatet var forudsigeligt: En massiv flugt. Af de omkring 1.000 hvervede familier deserterede langt de fleste. De blev eftersøgt som desertører og underkastet hårde straffe. Kun omkring hver femte familie holdt mirakuløst ud – ikke nødvendigvis de bedste bønder, men ofte håndværkere og daglejere med en særlig kombination af ihærdighed, sparsommelighed og stærkt familiesammenhold.

For Erichsen blev det til et mareridt af klager og konflikter. De lokale daglejere, der gravede drængrøfter, misundte kolonisterne deres jord og udstyr. Kolonisterne var rasende over de dårlige eller manglende huse og den ubrugelige jord. Erichsens skriver og øvrige medarbejdere vendte sig imod ham. Og værst af alt: Amtmand von Plessen mistede tilliden til ham.

Kartoflen

Midt i dette kaos opdagede Erichsen kartoflens potentiale på den jyske halvø: Hvor alle andre afgrøder svigtede på den elendige jord, trivedes den. Hans kendskab til den stammede helt fra tiden i Frankrig. Lokalt i hertugdømmerne fik han desuden forbindelse med en anden ildsjæl: [Provst Lüders](#), der som alle (eller de fleste) præster jo også drev landbrug (præstegårde). Han havde i den grad også opdaget og eksperimenteret med kartoflen. Han fik af samme grund tilnavnet "kartoffelprovsten" og oprettede endog en slags landbrugsskole for oplyste bønder, der gerne vil prøve ellers ukendte afgrøder og dyrkningsmetoder.

Dette mirakel var ikke en del af den kongelige plan. Det var ikke noget, ministrene havde beordret. Men Erichsen var læge, naturvidenskabsmand og iværksætter med vidtåbne øjne - trods alle sine fejltagelser. Han så straks kartoflens potentiale og fremmede aktivt dens dyrkning.

På sin forsøgsgård i Friedrichsholm investerede han betydelig tid og kapital – sine egne penge – for at bevise, at man kunne drive landbrug på den ufrugtbare mosejord gennem nye metoder. Han blev mødt med hån. Lokale kaldte ham "en pille- og krudtmager", der ikke forstod ægte landbrug. På jorde, hvor kornavl med datidens landbrugsmetoder var dømt til at fejle, viste kartoflen sig at være overlevelsens fundament. Den kunne give et stabilt udbytte af fordøjelig energi på jord, hvor alt andet svigtede.

Kartoflen blev den redningsplanke, der reddede projektet fra total fiasko. Den sikrede, at de få familier, der modstod trangen til at flygte, faktisk havde noget at spise, og gjorde dermed en langsom konsolidering mulig. På fire år blev der etableret 573 kolonistgårde. Det var langt færre end planlagt, men for de familier, der holdt ud, blev kartoflen forskellen mellem liv og død.

Afskedigelsen

Men succesen kom for sent til at redde ham. I 1765 var hans position uholdbar. Konflikterne var eskaleret til åben fjendtlighed. Beskyldningerne mod ham hobede sig op: budgetoverskridelser, mangelfuld bogføring, uoverensstemmelser i regnskaberne, ja måske endog bedrageri.

Dagen efter sin desperate meddelelse til Rentekammeret den 4. januar 1765, sendte Erichsen et langt brev til den nye chef, [Ditlev Reventlow](#) – et fortvivlet forsøg på at redde, hvad der reddes kunne. Han roste den frihed, han havde haft i (nørre-) Jylland, mens han bittert klagede over den stramme styring i Slesvig. Hans frustrationer flød over i beskyldninger mod amtmand von Plessens bestræbelser på at indføre det moderne **kobbelfrugt**, som Erichsen anså for skadeligt. To gange havde han allerede forgæves søgt om fratrædelse. Fire år havde været "et helvede og pine for ham konstant at skændes med alt og alle."

Samme dag skrev han direkte til kongen selv – et brev præget af desperation og selvmedlidenhed. *"Jeg selv,"* skrev han ordret, *"er totalt ødelagt med hensyn til både fysisk, mental sundhed og penge og har tiltrukket mig endeløs fjendtlighed."* Han påstod at have betalt af egen lomme for sine medarbejders bedragerier for at beskytte kongen mod tab.

En kongelig kancellimedarbejders bemærkning på Erichsens seks siders redegørelse var afslørende: Hans langstrakte memoranda, altid ens i tone, svære at læse, var blevet en byrde for administrationen. Erichsens stjerne var falmet i København.

Også amtmanden i Gottorp amt, von Plessen, havde fået mere end nok. Den 19. januar 1765 skrev han til Rentekammeret, at han *"omhyggeligt har givet udtryk for de længe frygtede konsekvenser og omfanget af min tvivl i forskellige rapporter siden 1760, men en Erichsen vidste at gøre muligheden og nytten af sine anslag så tydelige, at man lod ham gøre, hvad han ønskede."* *"Erichsens iver havde ikke kendt grænser, men nu var han "så ondsindet at dække over sit eget hastværk."*

Erichsen svarede den 21. januar med endnu et langt retfærdiggørelsesbrev. Han mindede om, at han aldrig havde søgt stillingen, at han kun havde været *"en blind underordnet under en direktør."* Han havde ikke vidst, at "ødemarkerne" faktisk tilhørte lokalbefolkningen. Han indrømmede, at han i begyndelsen havde troet, man kunne undvære enge ved staldfodring med nye afgrøder – erfaringer fra hans fødeegn. Men han havde lært, at ikke alle sydtyske arter

kunne trives *"her med det dårlige klima."* Metoden var mulig i Slesvig, men bare ikke i koloniseringens første år.

Bittert bad han om en upartisk undersøgelse: *"Fordi jeg alene ikke længere kan holde stand mod alle de modstandere, men må bekende min manglende evne, opgive alt håb om at komme igennem og overlade projektet til sin egen skæbne."*

Men ingen lyttede mere. Den 15. marts 1765 anbefalede Rentekammeret hans afskedigelse, hvortil kongen gav sin tilslutning den 26. marts. Den 30. marts udfærdigede Rentekammeret et koldt aktstykke: Efter at koloniststederne nu var indrettede, var doktorens tilstedeværelse ikke længere nødvendig. En afskedigelse kunne ikke være mere formel. Der var ingen anerkendende henvisninger til hans energi eller personlige slid. Mosen havde gjort sin skyldighed.

Det første mødereferat i Gottorp amt efter hans afgang var brutalt: Kolonisternes problemer skyldtes *"arrogancen hos én, om hvis erfaring man har dannet sig alt for høje tanker, men som ikke havde mere at tilbyde end stædighed og overmod."*

Den 6. maj havde Erichsen opsigelsen i hånden. *"Jeg har i 2 år af hjertet ønsket mig at slippe nådigt af med denne besværlige og uønskede opgave, men at det skulle ramme så uforberedt og uvarslet er utænkeligt,"* skrev han. Han var endt i *"økonomisk uføre"* og blevet *"snarere fattig ved kolonivæsenet."* Men endnu kunne han ikke lade være med at rose sig selv: Han var *"spiritus rex"* – den drivende livskraft.

Alligevel fortsatte han dagen efter med at triumfere over sine landbrugsmæssige succeser på sin forsøgsgård. Han søgte at udvide sin ejendom, fordi han måtte *"demonstrere landbrugsøkonomisk viden og reformer"* over for dem, der hånede ham. Før sin afrejse til England forsøgte han at sikre sig mere jord og forsvarede sig mod anklager om økonomisk uorden. *"Dette er min koloniprofit!"* skrev han bittert, men forsikrede: *"Jeg har aldrig taget af fattiges løn til eget brug."* *"En uskyldig mand og arbejder kan komme i en sådan ulykke."*

Med disse ord slutter Erichsens personlige korrespondance i kolonistarkiverne.

Livet derefter

Men historien sluttede ikke der. Allerede i 1765 – samme år som afskedigelsen – blev Erichsen sendt til England af kongen med en bevilling på 1.000 rigsdaler for at undersøge brugen af mergel i landbruget. I 1766 vendte han tilbage til København som dronning Caroline Mathildes rejselæge og holdt offentlige foredrag om fysik. I 1767 rejste han til Norge for at inspicere salpeterværker. Her døde han i Skien den 4. november 1768, kun 55 år gammel.

At hoffet i København sendte ham på disse opgaver – og endda i 1768 udnævnte ham til inspektør for den planlagte indførelse af kobbeltbrug i de kongelige domæner – viser, at man trods alt værdsatte hans ekspertise. Korrespondancen efter afskedigelsen tegnede et billede af

en stædig og arrogant mand, men virkeligheden var mere nuanceret. Erichsen var en visionær, der stødte pande mod praktiske realiteter og bureaukratisk mistillid.

Hans ven og mangeårige samarbejdspartner, nordmanden Niels Scythe, satte en mindesten for ham med den latinske inskription: *"Heic requiescit post mortem Johannes G. Erriccus Med. Doc. Qui raro in vita requievit"* – *"Her hviler efter døden Johannes G. Erichsen, Dr. af medicin, som sjældent har hvilet i livet."*

Det er et passende epitafium for en mand, der kastede sig fra projekt til projekt med rastløs energi: fra hospitaler i Bergen til kalkovne efter storbrande, fra mislykkede salpeterværker til den umulige opgave at gøre Slesvigs heder frugtbare.

Glemsel

I dag er Johann Gottfried Erichsen næsten totalt glemt, især i Danmark, men også i Sydslesvig. Han har stort set ingen spor efterladt sig i tilgængelige danske kilder. Det er forbløffende: De fem år fra 1760-65, hvor han var aktiv i hede- og mosekoloniseringen, satte spor, der 250 år senere stadig er mærkbare i landskabet. Og dog havde embedsmænd på både Gottorp Slot og det store frilandsmuseum Molfsee ved Kiel aldrig hørt om kolonierne – selvom museet endda har et af de oprindelige kolonisthuse i dets enorme samling.

Men masser af spor er der. En mindesten i Friedrichsfeld, og mindesten mange andre steder. Et stort antal let genkendelige stednavne, fordi de adskiller sig radikalt fra de oprindelige urgamle navne: De er opkaldt efter den danske kongefamilie og kongens ministre. Friedrichsfeld. Kronprinsens gård. Andre kongelige navne, spredt over det slesvigske landskab som monumenter over et projekt, der skulle fejle – og alligevel på mærkværdig vis lykkedes.

For projektet overlevede trods alt. Omkring 20% af de ankomne familier endte som blivende, integrerede tilflyttere. Det var ikke et resultat af kongelig merkantilisme eller velplanlagt kolonisering. Det var et resultat af de kolonister, der holdt ud – og af kartoflen, som dr. Erichsen, midt i alle sine fejltagelser, havde haft fremsynetheden til at fremme. Mange af kolonisterne blev erstattet af hjemmehørende, der også var tiltrukket af det – på papiret – gode tilbud.

Med „*Kolonisten Atlas Zum 250-jährigen Jubiläum der Heide- und Moorkolonisation im Herzogtum Schleswig*“ som kilde er det lykkedes mig at trække GPS-koordinaterne til stederne ud til et Google kort. Stedsmarkørerne har farve efter de daværende amter: Grøn: Tønder, Rød: Flensborg og Grøn: Gottorp. For adgang [klik her](#). Bemærk, at kortet er levende, dvs. man kan zoome ind og ud mv.

Kartoflen reddede dem. Den sikrede føde, hvor intet andet ville gro. Den gjorde det muligt for deres børn at lære plattysk og langsomt integrere sig. Den gav grundlag for den konsolidering og opadgående mobilitet, der kom i anden og tredje generation. I dag er efterkommerne

fuldstændig assimilerede og en vital del af den slesvigske befolkningsarv – kendte som "kartoffeltyskerne."

Koloniseringen af Slesvigs heder afslører et dybt skel mellem politisk ambition og praktisk mulighed i oplysningstidens samfundsplanlægning. Det var et projekt, der reelt brød sammen under vægten af egne fejl, dårlig jord og naturlige begrænsninger. Men i dette kaos opstod en stærkere historie om menneskelig udholdenhed.

Og midt i det hele stod dr. Johann Gottfried Erichsen – visionær og fejlbarlig, energisk og desperat, fremsynet og naiv på samme tid. En mand, der ville gøre heden frugtbar, der investerede sine egne penge og sit helbred i projektet, der endte i økonomisk ruin og personlig ydmygelse – men hvis indsigt om kartofflens betydning reddede de familier, som systemet havde svigtet.

Hans gravsten står i Norge med de ord, at han sjældent hvilede sig mens han levede. Men måske fortjener han også et monument i Slesvig – ikke for sine fejltagelser eller sin stædighed, men for den ene indsigt, der gjorde forskellen: at på jord, hvor intet andet ville gro, kunne en beskeden knold sikre overlevelsen.

Stednavnene og mindestenen står som monumenter over dem, der overlevede koloniseringsforsøgets utilsigtede konsekvenser. Men de står også som monument over manden, der – trods alt – gjorde overlevelsen mulig.

Om Johann Gottfried Erichsen

Født ca. 1713 i Teutschenthal ved Halle an der Saale, død 4. november 1768 i Skien, Norge. Tysk læge og landbrugsreformsator. Gift 10. februar 1749 i Bergen med Anna Thode (1729-1766), datter af skibsfører Søren Thode. Blandt deres børn var sønnen Andreas, der blev præst i Melby på Sjælland, og datteren Maria Magdalena (1754-1819), der i 1782 blev gift med forfatteren Christen Pram. Som ejer af forsøgsgården "Drei Kronen" i Friedrichsholm var Erichsen opført i de årlige høst- og besætningslister indtil december 1769, over et år efter sin død.

Kilder:

Hovedkilden er Otto Clausens: Chronik der Heide- und Moorkolonisation im Herzogtum Schleswig (1760-1765), Husum 1981, 895 sider.

Biografiske oplysninger fra tysk Wikipedia og Kiärs biografi i Minerva 1803.

<https://geschichte-s-h.de/sh-von-a-bis-z/h/heide-und-moorkolonisation/>

© Jørgen Riis Johansen

Esbjerg, januar 2026.

(Dr Erichsen og koloniseringen i 1700-tallet.docx)

Henning Stiwitz. I 1760 udnævnt til inspektør ved hedekolonierne i Jylland. Tidligere hofmand.

Indledning.

I 1760 var han efter datidens forhold allerede en gammel mand på over 50 år (ukendt fødeår), som ellers levede en stille tilværelse som lakaj ved enkedronning Sofie Magdalenes hof. Sofie Magdalene af Brandenburg-Kulmbach (1700- 1770), gift med Christian 6, mor til Fredrik 5. Enkedronning fra 1746, hvorefter hun formentlig trak sig tilbage til Hirschholm Slot, der var blevet givet hende som livgeding (enkepension). Slottets hovedbygning blev nedrevet 1810-12. Alligevel blev han udnævnt til inspektør for det forestående og store byggerier på Alheden og sendt til de jyske hedeområder. Efter knap et år her blev han beordret videre til hertugdømmet Slesvig for at fortsætte som koloniinspektør der. Og det gik bestemt heller ikke godt, idet han efter alt at dømme var håbløst fejlanbragt begge steder: Han kunne slet ikke leve op til de fysiske krav til råstyrke og helbred, han havde næppe heller de faglige kvalifikationer til opgaverne og absolut ingen lyst hertil. Han synes kort sagt helt og aldeles fejlanbragt. Til trods herfor gjorde han sit bedste i 3-4 år under ekstremt vanskelige forhold. De samme regeringsorganer, der fejlagtigt havde udnævnt ham, endte alligevel med at afskedige ham uden nogen form for erkendtlighed eller rimelighed.

Det er derfor svært ikke at have interesse og sympati for ham. Nedenfor følger det meste af, hvad koloniarkiverne i udpluk fortæller om ham.

Den jyske hedekolonisation.

Efter at det var besluttet, at de første gårde skulle bygges i Havredalen, der lå under Silkeborg amt, var amtmand Trappaud dermed mere direkte inddraget i kommissionsarbejdet, hvilket blev fastslået i skrivelse fra Rentekammeret af 16. februar 1760. En måneds tid herefter fik kommissærerne meddelelse om, at den kongelige lakaj *Henning Stiwitz* var antaget som inspektør ved det forestående byggeri. Denne mand, der havde været ansat ved enkedronning Sofie Magdalenes hof, var formentlig af tysk herkomst og tysk talende, men herudover kunne

man jo ikke på forhånd tiltro en kongelig lakaj særlige forudsætninger for at kunne udfylde pladsen, han var sat på. De nævnte kommissærer måtte derfor fra første færd møde Stiwitz med en begrundet skepsis. Samarbejdet med Trappaud blev besværliggjort ved kompetencestridigheder, hvorunder amtmanden i nogle tilfælde måtte rette sig efter lakajen, der fandt støtte i Rentekammeret. Allerede hermed var der lagt en hindring i vejen for kolonisationens administrative afvikling i de første kritiske måneder. Når Trappaud omtaler Stiwitz som »kyllingehovedet, der som et orakel er oversendt og efter sigende bærer i København den ros, at alting beror på ham«, er dette jo ord, som taler for sig selv. Efter knapt et år i Jylland blev Stiwitz beordret til at rejse til Hertugdømmerne for at føre tilsyn med kolonisationen her. Hans virksomhed dér er ikke undersøgt i denne forbindelse, men forskellige skrivelser fra hans hånd synes dog at røbe en voksende indføling og interesse for den gerning, der i begyndelsen måtte være ham fremmed. Den 17. marts 1764 skriver han fra Slesvig til Rentekammeret om sin ankomst til kolonierne, »dass mich von einen glänzenden königlichen Hofe in die schmutzigsten Bauerhütten vorgesetzt«, og af en mindre kapital, han havde sammensparet ved sin hof tjeneste, havde han måttet gøre udlæg. **Hidtil havde han ingen løn modtaget for sit arbejde**, hvorfor han nu bad om at få udbetalt 554 rd. af Rentekammeret. Samme år indgav Stiwitz en udførlig betænkning om kolonivæsenet med forslag til reformer.

Mens Stiwitz virkede på Alheden, forestod han udbetaling af dagpenge til kolonisterne, hvilket skete hver 14. dag. Da det blev ham for meget både at skulle tilse byggeriet og hente dagpengene på amtstuen i Skive, antog han i sommeren 1760 den tidligere omtalte medaljevinder, cand.theol. Søren Thestrup som medhjælper.

Kilde: Vald. Andersen – Den jyske hedekolonisation, side 76-77

I hertugdømmet Slesvig.

Juli-september 1763

Stiwitz skulle vælge mellem 3. og 4. distrikt, men han insisterede på sin lovede afskedigelse og indsendte et brev herom, hvori han ordret udtalte: "Min uvidenhed om lokal landbrugsøkonomi og andre tilfældige årsager foranledigede mig allerede sidste år til at ansøge om, at økonomiinspektionen blev fjernet fra mine skuldre." Anmodningen af 19. maj 1762 blev imidlertid ikke godkendt. "Andre medvirkende faktorer førte til, at jeg trak mig tilbage fra de økonomiske inspektioner sidste år." Den gentagne anmodning om afskedigelse af 12. december 1762 blev afvist af Rentekammeret; efterfølgende blev han givetvis dømt for alt hårdt for handlinger, som han var uden skyld i. Sammenlignet med de nye inspektører, der i modsætning til ham var født på landet, var han simpelthen også for gammel, og de passede ikke sammen. Han havde måttet udholde mange irettesættelser som inspektør, selvom ingen af de andre havde prøvet at være placeret i en tilsvarende stilling, som han i begyndelsen af kolonisystemet. Han gentog derfor sin anmodning om at måtte fratræde og understregede, at

det var presserende nødvendigt at besætte den 4. stilling, ellers ville der igen blive problemer med sædekorn.

Gamle Stiwitz havde ret, da han henviste til de vanskeligheder, han havde måttet udholde i begyndelsen i de tilsyneladende endeløse ødemarker. Det er forståeligt, at han ønskede at blive fritaget for disse ansvarsområder, og også at han var irriteret over, at han aldrig havde modtaget nogen påskønnelse, men tværtimod ofte havde måttet udholde hårde irettesættelser. Og det faktum, at han nu skulle træde tilbage fra sin stilling som eneste koloniinspektør og dele sit tidligere ansvarsområde med tre yngre mænd, der skulle betales lige så godt for det mindre og mere krævende distrikt, som han tidligere havde været i det store område mellem Ejderen og Bollingsted Å, passede ham nok mindst af alt. I stedet for at modtage nogen anerkendelse, fratrådte han sin stilling ledsaget af grimme ord af mistænksomhed og bebrejdelse. Men mere om det senere.

Stiwitz rejser hjem til København

Inspektørerne Gottorp-kolonierne havde ofte givet den fratrådte inspektør Stiwitz skylden for problemerne dér, og blev især kritiseret for sin mangelfulde bogføring. Dette var alt andet end smigrende for den gamle inspektør, nu fratrådt, som stadig var i landet (hertugdømmet) efter sin afgang i efteråret 1763. Den 24. april 1764 rejste han endelig til København med stop i Fredericia og ankomst til København den 21. maj. Den 24. maj returnerede han sit rejsepas til Rentekammeret og gennemgik i sit ledsagebrev endnu engang sit arbejde som kolonistinspektør. Han skrev:

Jeg beklager, at tingene ikke er gået som ønsket, og selvom jeg især er blevet tilskrevet meget for etableringens dårlige fremskridt i Gottorp amt, smigrer jeg mig ikke desto mindre med håbet om, at det højt berømmelige Rentekammer vil have opdaget mine væsentlige dyder blandt de laster, der tilskrives mig, og i sidste ende vil blive overbevist af optegnelserne om, at min eksistens ikke var så skadelig, mine meninger ikke så absurde og mine handlinger ikke så forkastelige, som det konstant er blevet proklameret. Det smerter mig, at bitre sandheder i lyset af nødvendigheden kun er blevet brugt til min skade, og at mit arbejde er blevet rensset for det snavs, som falske vidner har plettet det med gennem forfængelig selvforherligelse.

Han takkede kongen for at have givet ham rigelig støtte i hans tid i kommissionen. Han var dog ikke blevet meget rigere som følge heraf. Hans kasse var allerede tømt. Han anmodede om betaling af fakturaerne dateret 17. marts 1764 og Rentekammerets forbøn om en "beskeden pension". Han havde påtaget sig arbejdet udelukkende af kærlighed til sagen, uden den mindste bagtanke, efter at have tjent i 18 år som lakaj og staldskriver for den afdøde dronning og efter at have mistet sin hof tjeneste gennem kolonistposten.

Kilde: Otto Clausen, Heide- und Moorkolonisation, flere nedslag, mine oversættelser, især kapitel XX. juli-september 1763

Afsluttende bemærkninger:

En tragisk figur, der som absolut pensionsmoden, gammel lakaj bliver tildelt en fysisk meget krævende opgave i øde områder blandt fremmede kolonister, der så ham som en fjendtlig barriere mod tildeling af lovede goder og rettigheder. Veje var enten ubeskriveligt ringe eller ikke eksisterende. Afstandene var lange og ikke ufarlige, så han måtte enten gå eller blive kørt, eftersom han ikke kunne ride.

Opgaverne syntes at spænde fra tegning af gårdene og plantegninger over kolonerne, udbetaling af dagpenge, licitationer og regnskabsaflæggelse, rapporter og møder. Opsyn med tildeling af de lovede redskaber og besætninger. Midlertidige indkvarteringer og sikkert dusinvis af andre forhold. De fleste heraf havde han givetvis ingen faglig baggrund for at bestride.

I Otto Clausens kæmpe bog er det tydeligt, at efterhånden som projektet allerede tidligt i forløbet løb ind i allehånde problemer og der blev ansat stadig flere lokale projektmedarbejdere øgedes samarbejdsvanskelighederne mellem den udslidte, gamle, "fine", men stærkt overbebyrdede lakaj og de lokale "eksperter", der overvejende var på de hjemmehørendes side. Stiwitz og den anden projektleder, dr. Erichsen, blev naturlige skydeskiver for såvel berettiget som uberettiget kritik og bagtalelser, som til sidst første til deres afskedigelser i unåde.

Man forstår til fulde Henning Stiwitz' skuffelse, vrede og afmagt over regeringens smålige behandling af ham. Den havde selv pålagt ham poster, han var ukvalificeret til og aldrig havde søgt, men som han alligevel af bedste evne søgte at udføre under ekstremt vanskelige forhold.

Kilder, øvrige: Wikipedia.

Hans Ahlefeldt

Omfattende søgninger gav nedenstående fra Wikipedia, der igen har det fra Dansk Biografisk Lexikon, se [her](#):

Hans (von) Ahlefeldt (født 22. januar 1710, død 26. maj 1780) var en dansk gehejmeråd og amtmand.

Han var søn af Hans Hinrich von Ahlefeldt, blev 1729 kammerjunker, 1736 Maître des requêtes, derefter landråd og landdrost i Oldenborg, 1741 konferensråd, 1749 Ridder af Dannebrog, 1752 amtmand i Husum, Svavsted og Nordstrand samt overstaller i Ejdersted, **1759 gehejmeråd og 1. deputeret for finanserne**, 1760 deputeret i General-Toldkammeret og i General-Land-Økonomi- og Kommercekollegiet samt ridder af l'union parfaite, 1764 landdrost i Pinneberg og gehejmekonferensråd. Han ejede Seestermühe i Holsten og Dronninggård på Sjælland. Han døde 26. maj 1780.

1748 havde han ægtet Frederikke Ernestine Joachimine von Rantzau, f. von Grote (1717-1791), enke efter grev Ditlev Rantzau.

Heraf ses bl.a., at Hans Ahlefeldt var chef for Rentekammeret i perioden 1759 – 1764. Fra Otto Clausen ved vi, at han fratrådte denne stilling med udgangen af november 1764. Han var – naturligvis – af holstensk adel og ridderskab, altså von Ahlefeldt.

Bedømt ud fra såvel Vald. Andersen som Otto Clausens gengivelse af de lokale koloniadministratorers omfattende og tætte kontakt med Rentekammeret, har Ahlefeldt været en ret fremkommelig person, i hvert fald sammenlignet med efterfølgeren, Ditlev Reventlow, der også var en ”von”. Efter det, der reelt var en firing i det sene efterår 1964, tiltrådte han en retrætepost som landdrost i Pinneberg (Holsten, nu en nordvestlig forstad til Hamborg).

Ditlev Reventlow.

Ditlev Reventlow, (1712-83), overkammerherre, deputeret for finanserne. Født på Altenhof, død i Kiel, begravet i Sarau. Medlem af det slesvig-holstenske ridderskab. Efter studieår i Kiel og Leipzig udnævntes R. 1736 til kammerjunker hos dronning Sophie Magdalene og 1746 til kammerherre. Må have mødt og kendt Henning Stiwitz her! 1763 blev R. medlem af konseillet og fik således del i den egentlige statsstyrelse hvis alvorligste problem var den overordentlig kritiske finansielle situation.

Manglende fasthed i ledelsen og svigtende kontrol med udgifterne, bl.a. gennem partikulærkammeret og kommercekollegiet havde givet sig udslag i et stadig stigende underskud på statsregnskabet. Erkendelsen af Reventlows kvalifikationer førte til, at han snart fik overdraget den vigtige, men i sig selv lidet tillokkende opgave gennem nedskæring af udgifterne og brug af skatteskruen at genskabe balancen. Der kan næppe herske tvivl om, at den konsekvens hvormed han søgte at løse opgaven, senere gjorde ham upopulær i visse kredse.

Chef for rentekammeret fra november 1764.

November 1764 udnævntes han til 1. deputeret for finanserne (Rentekammeret) og for generaltoldkammeret, samt til medlem af overskattedirektionen. *Som chef for Rentekammeret var Reventlow en anderledes kontant, ja ubøjelig modspiller over for de lokale koloniembedsmænd, end Ahlefeldt havde været.* Med de drastiske nedskæringer i ydelserne til kolonisterne med besked om, at de var velkomne til at rejse, såfremt de ikke kunne leve hermed, fremprovokeredes prompte den anden store udrejsebølge på mindst 85 familier i løbet af 1765. Og ja, vi har her fat i den Ditlev Reventlow, der havde fået overdraget opdragelsen af den senere ”gale” konge, Christian 7. Store Danske skriver herom: *”... grev Ditlev Reventlow (1712-1783), hvis pædagogiske metoder, moraliseren, skænd og prygl, var lidet egnede for den unge prins Christians sarte og nervøse gemyt. Han gjorde et forvirret og uselvstændigt indtryk og var derfor højst uskikket, da han som 16-årig i 1766 besteg tronen”.*

Se Dansk Biografisk Leksikon for [lang version](#), der også er hovedkilden.

Philipp Ernst Lüders. Kartoffelprovsten.

Philipp Ernst Lüders (* 6. oktober 1702 i Langballig; † 20. december 1786 i Lyksborg) var evangelisk præst i Munkbrarup og provst i Lyksborg Provsti, pædagog, landbrugsreformator i Oplysningstiden og en af de første landbrugsøkonomer.

Liv

Philipp Ernst Lüders – det sjette af ti børn af overførster Christian Lüders – blev født på forældrenes gods Freienwillen i Grundhof Amt i Hertugdømmet Slesvig. Hans bedstefar, hertugelig kammerskriver Carsten Lüders (1632-1686), havde købt dette gods af sin arbejdsgiver, hertug Christian af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg. Lüders' mor, Anna Dorothea Elisabeth, født Axen, stammede fra Satrup og var datter af en bonde. Philipp Ernst voksede op her hos sine bedsteforældre fra 1714 og blev undervist af den lokale præst. Forberedt gennem denne privatundervisning studerede han teologi fra 1721 til 1724 ved Friedrich-Schiller-Universität Jena og ved Universität Wittenberg. I 1728 blev han adjunkt for præsten Eberhard Vette, der virkede ved Munkbrarup Kirke, og giftede sig året efter med hans datter Elsabe (1704-1781). Allerede i 1730 udnævnte hertug Frederik af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg ham til sin hofprædikant. Fra 1755 til sin død var han desuden provst i Lyksborg og dermed ansvarlig for de seks sogne i det lille hertugdømme.

Den 13. juli 1763 førte hans initiativ til grundlæggelsen af **Königlich Dänische Ackerakademie**, en løs sammenslutning af bønder, lærere og præster. Det var det første økonomiske selskab i Hertugdømmet Slesvig. Akademiet måtte dog lukkes allerede i 1767, da gejstlige foresatte fra København og generalsuperintendenten for Slesvig-Holsten, Adam Struensee, tog anstød af hans verdslige virke. Lüders havde tre sønner, som alle tre slog ind på en juridisk karriere: Ludwig blev kammerassessor og toldforvalter i Schleimünde, Friedrich Carl amtsforvalter i Sønderborg og Johannes amtsforvalter i Gottorp Amt. Den tyske politiker og kvindesagsforkæmper Marie-Elisabeth Lüders (1878-1966) var en efterkommer af Philipp Ernst Lüders.

Landbrugsreformator

Lüders, som var stærkt præget af sin ungdom på bedstefarens gård, beskæftigede sig ud over sit præsteembede med spørgsmål om teori og praksis inden for landbruget. Hans første publikation på dette område var en vejkalender i 1758. Delvist under pseudonymet Pelagus udgav han i de følgende år i alt 52 afhandlinger om alle spørgsmål vedrørende reform af landbruget og landdistrikternes uddannelsessystem. Disse skrifter delte han gratis ud. I sit forsøg på at udbrede landbrugsfaglig viden i sin hjemstavn, Angel, udarbejdede han *Udkast til oprettelse af en landbrugsskole, hvor landets ungdom kan blive indført i og forberedes til en korrekt viden om og udøvelse af landbrug* (1769). Med dette detaljerede udkast til en

uddannelsesinstitution var han en pioner inden for voksenuddannelse og dens pædagogik. Blandt hans hovedværker er *Nærmere overvejelser om brugen af jorden, indførsel af frihed og selveje blandt bondestanden, hvor denne måtte mangle.*) (1770). Andre værker er f.eks. *Die Bienenzucht aus eigener Erfahrung* (Biavl ud fra egen erfaring) (1784) og diverse prædikener. Han foretog også praktiske forsøg på marker, han selv havde anlagt, med rødkløver, humle, kurvepil og morbærtræer, sidstnævnte til forsøg med silkeormeavl. **Han gik især ind for udbredelsen af kartofflen, som indtil da kun blev dyrket i botaniske haver.** Da han gratis stillede sættekartofler til rådighed for bønderne, blev han snart kaldt **Kartoffelprovsten**. Desuden drev Lüders en planteskole for at gøre frugtdyrkning attraktivt for bønderne. Lüders var fysiokrat: I lighed med franskmænden François Quesnays lære søgte han at sikre folkets velfærd gennem en målrettet bearbejdning af jorden. Sammen med sin kollega, præsten Nicolaus Oest fra Neukirchen, gik han ind for ophævelse af fællesskabet. Gennem deres initiativer blev udskiftningen påbegyndt i Hertugdømmet Slesvig i 1766. I de følgende år lærte de begge bønderne at anlægge **knæk** (levende hegn) til indhegning af deres (udskiftede) marker og græsgange.

For tysk biografi, [se her](#).

Andre centrale personer. (Kortfattet).

Kong Frederik 5.

Frederik 5. (1723-1766), konge af Danmark og Norge fra 1746-66, søn af Christian 6. og dronning Sophie Magdalene, gift i 1743 med prinsesse Louise af England. Parret fik fire børn, heriblandt den senere Christian 7. De opnåede stor popularitet takket være Louises ukomplicerede væsen og opblomstringen af forlystelseslivet efter den pietistiske periode under Christian 6.

Dronning Louise døde i 1751; året efter ægtede Frederik 5. Juliane Marie af Braunschweig-Wolfenbüttel, der blev mor til arveprins Frederik. Frederik 5.s regeringstid var en fredstid for Danmark. Landet var dog i 1762 tæt på en krig med Rusland, hvorfor et stort og kostbart forsvarsberedskab blev opretholdt, men landet oplevede samtidig et økonomisk opsving.

I 1757 nedsattes en landbokommission, og styret opfordrede til debat om økonomiske og sociale forhold. Kunst og videnskab blomstrede, og flere almennyttige institutioner så dagens lys. Mange udlændinge fik embeder og industriprivilegier, hvilket vakte en vis irritation, men for samtiden stod Frederik 5.s regeringstid som en lykkelig og fremgangsrig periode.

Det officielle billede af kongen svarede imidlertid ikke til virkeligheden. Han var svag og uselvstændig og havde fået en mangelfuld uddannelse. Magten lå hos medlemmerne af Gehejmekonseilet, bl.a. J.H.E. Bernstorff, men især **overhofmarskal og greve Adam Gottlob Moltke**, som for at undgå skandaler dækkede over kongens drikkeri og voldelige seksualitet.

Så selvom Frederik 5. ikke personligt evnede at udøve sin enevældige magt, fungerede staten alligevel takket være loyale fyrstetjenere. (Kilde: Den Store Danske).

Der synes ikke at være tvivl om Frederik 5's engagement i koloniseringsprojekterne. Det er interessant, at de involverede ikke sjældent ved breve henvendte sig direkte til ham for at klage deres nød, eller henlede opmærksomheden på gode resultater.

Men hovedkraften bag projektet var entydigt Moltke.

Overhofmarskal Adam Gottlob Moltke

Adam Gottlob Moltke, 1710-1792, dansk statsmand og lensgreve. Som født ind i en mecklenburgsk adelsslægt (Walkendorf) med gamle fyrstetjenertraditioner blev Moltke opfostret hos sin farbror, der var amtmand på Møn. Målet var et embede i den danske konges tjeneste. Han blev i 1721 page ved hoffet og i 1730 kammerpage for den 13 år yngre kronprins Frederik (5.), men endnu som 30-årig stiledede han kun mod den beskedne post som sin farbrors efterfølger. De følgende år udviklede der sig imidlertid et nært tillidsforhold mellem kronprinsen og Moltke; han udnævntes i 1743 til hofmarskal og blev ved Frederik 5.s tronbestigelse i 1746 overhofmarskal. Den letlevende og indolente (dvaske) monark overdyngede sin faderlige ven og rådgiver med gunstbevisninger og overlod ham tillidsfuldt den faktiske politiske ledelse, fra 1763 som medlem af Gehejmekonseilet. Ved tronbestigelsen havde Moltke overrakt kongen sit forslag til et sæt regeringsregler, hvori han lagde vægt på styrets politiske kontinuitet og på en styrkelse af enevælden. Han samarbejdede ubesværet med konseilets ministre, som på deres side accepterede, at vejen til kongen gik gennem Moltke. De følgende 20 år blev en økonomisk opgangstid, og en paladsrevolution i Sankt Petersborg i 1762 frelste staten fra en ødelæggende krig med Rusland. Moltke kunne derfor stå som manden bag den blomstrende økonomiske og kulturelle udvikling, som kom til at kendetegne Frederik 5.s regeringsperiode, og hvis mest håndgribelige udtryk blev Frederiksstaden med de fire Amalienborgpalæer omkring Salys rytterstatue af kongen; Moltke lod selv opføre det ene af palæerne, nemlig det nuværende Christian 7.s Palæ. Moltkes magtperiode endte ved tronskiftet i 1766. Han mistede sin plads i Gehejmekonseilet, kom dog atter ind i 1768, men måtte efter Struensees magtovertagelse i 1770 endeligt trække sig tilbage. Han levede herefter på sine godser, især på Bregentved, hvor han gennemførte flere landbrugstekniske reformer og ophævede jordfællesskabet; ellers var han ivrigt optaget af at bane vejen for sine mange børn til høje embeder og fordelagtige ægteskaber. Som historisk type står Moltke som den mest magtfulde og samtidig efter tidens normer mest uegennyttige af fyrstetjenerne i 1700-tallets Europa. (Kilde: Den Store Danske). Hans indflydelse på kongen var afgørende for hedekolonisationen. Der var ikke sjældent direkte kontakt mellem ham, Dr. Erichsen og amtmændene, ikke mindst når disse ikke kunne komme igennem ved Rentekammerets chef. Moltke havde selv enorme godser (givet ham af den taknemmelige konge), hvor han eksperimenterede med de kommende store

landbrugsreformer, såvel dyrkningsmetoder som de helt revolutionerende nybrud: Ophævelse af stavnsbånd og fællesskab samt overgang til selveje mv. Nybrud, der reelt først for alvor var gennemført i første halvdel af 1800-tallet. – Det gik ikke nær så gnidningsløst, som vi er blevet det fortalt: Langt de fleste godsejere var rasende og kæmpede imod med næb og klør: Indgreb i ejendomsretten, hvilket der faktisk var en del om, og kongen vovede ikke at lægge sig ud med størstedelen af landets ejendomsbesiddere.

Andre centrale personer

Her kommer de bærende lokale søjler: Amtmændene, der var kongens forlængede arm i amterne, ansvarlige for krongodset, ordenshåndhævelsen, vejvæsen o.m.a.

Under kolonitiden var det amtmændene i de tre centrale amter: Gottorp, Flensborg og Tønder, hhv. Bernhard Hartwig von Plessen, Georg Friedrich von Holstein og Friedrich Wilhelm von Holstein. De to sidstnævnte var brødre. Alle tre var en del af det holstenske ridderskab, der dominerede i hertugdømmernes øverste administration – ligesom i regeringen i København.

Sideordnet med amtmand von Plessen i alle kolonianliggender var i de første år Dr. Erichsen.

Under denne lokale "kolonidirektion" var der en række fogeder, der sammen med amtmanden udgjorde rygraden i amternes styring. Den store skare af tilvandrede kolonister oversteg hurtigt lokaladministrationens kræfter og formåen. Den blev derfor udvidet med en stadig voksende skare af koloniinspektører og landmålere, der sammen arbejdede på at etablere kolonierne med alt, hvad dette indebar.

Slutord.

De lokale embedsmænd var generelt inderligt imod projektet, hvad der naturligvis ret hurtigt førte til gnidninger og direkte modstand mod de af Rentekammeret udnævnte "specialkonsulenter": Henning Stiwitz og Dr. Erichsen. Embedsværkets modstand skyldtes naturligvis ikke mindst de hjemmehørende bønders endnu stærkere vrede, idet det jo var dem der skulle afgive områderne til de nye kolonier. Amtmændene og deres fogeder sad således i en rigtig træls klemme mellem Rentekammeret og de lokale bønder, hvis opfindsomhed mht. at lægge hindringer i vejen var grænse- og endeløs: Rettigheder kunne ikke uden videre tilsidesættes og vejen gennem denne jungle var uendelig besværlig og opslidende. Alle blev utilfredse med alle, og det faldt derfor naturligt at angribe de to "specialkonsulenter".

Kilder: Internettet, især Wikipedia og LEX, den tyske version af Google viste sig meget frugtbar.

<https://www.plaggenhacke.de/>

Bøger: Vald. Andersen, "Den jyske hedekolonisation", Jysk Selskab for Historie, 1970.

Carsten Porskrog Rasmussen: "Det Sønderjyske Landbrugs Historie 1544 – 1830", Historisk Samfund for Sønderjylland, 2013.

© Jørgen Riis Johansen

3. februar 2026